

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

ПОЖАР ОЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ

УДК 330.131.7:336.781](043.3)

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕНТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Державному вищому навчальному закладі “Українська академія банківської справи Національного банку України”.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор
Макаренко Михайло Ілліч,
Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи
Національного банку України”,
завідувач кафедри міжнародної економіки

Офіційні опоненти: доктор економічних наук
Мещеряков Андрій Адольфович,
Академія митної служби України
(м. Дніпропетровськ),
завідувач кафедри фінансів та кредиту;

кандидат економічних наук, доцент
Колодізев Олег Миколайович,
Харківський національний
економічний університет,
завідувач кафедри банківської справи

Захист відбудеться 24 квітня 2009 р. о 12.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.081.01 у Державному вищому навчальному закладі “Українська академія банківської справи Національного банку України” за адресою: 40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57, зала засідань вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного вищого навчального закладу “Українська академія банківської справи Національного банку України” за адресою: 40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57.

Автореферат розісланий 24 березня 2009 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.М. Бурденко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Зростання дефіциту фінансових ресурсів в економіці України на фоні світової фінансової кризи, висока мінливість вартості залучення та непередбачуваність вартості розміщення ресурсів обумовлюють високу складність управління процентним ризиком у банках. Саме тому управління процентним ризиком є одним з першочергових завдань банківського менеджменту.

Дотепер банківська система України була зорієнтована на фінансування довгострокових банківських активів короткостроковими ресурсами, що в сучасних умовах вимагає постійного рефінансування існуючих розривів за підвищеними ринковими процентними ставками, призводить до зниження прибутку банків та зростання процентного ризику.

Гострота проблеми посилюється тим, що банки України тільки освоюють ринкові методи управління процентним ризиком. У зв'язку з цим розробка дієвих і ефективних методів, моделей та інструментів управління процентним ризиком має особливу актуальність. Їх розвиток дозволить оперативно і кваліфіковано ідентифікувати та оцінювати ризики, запобігати їм, знижувати їх рівень і на підставі цього створювати умови для забезпечення стійкості та ефективності роботи банку.

У теоретичному плані питання управління банківськими ризиками досліджувались у роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, а саме: М. Бора, О. Васюренка, А. Герасимовича, В. Глуценка, В. Грушка, А. Єпіфанова, С. Козьменка, О. Лаврушина, О. Любунь, А. Мещерякова, Т. Нікітіної, Р. Ольхової, Л. Примостки, І. Сала, А. Шапкіна та інших.

Проблеми управління процентним ризиком банку, такі як: визначення його сутності, структури, класифікації, механізму оцінювання, регулювання та хеджування, розроблялись у роботах В.К. Бансала, Л. Батракової, Т. Блудової, С. Брановича-Братановича, І. Волошина, П. Гармидарова, Х. Грюнінга, О. Лаврушина, Дж.Ф. Маршалла, М. Поморіної, С. Прасолової, К. Редхеда, О. Романенко, П. Роуза, В. Севрука, Дж. Сінкі, Н. Соколінської, Н. Хохлова, В. Чемериса і С. Хьюса.

Однак, незважаючи на суттєві наукові результати, отримані вищезазначеними та іншими вченими, сутність і проблеми управління процентним ризиком залишаються малодослідженими: не виокремлено його місце в загальній системі банківських ризиків; відсутні комплексні розробки щодо його оцінювання, регулювання та моніторингу. Саме це й зумовило вибір теми дисертаційного дослідження та свідчить про його актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дисертаційного дослідження пов'язаний з науково-дослідними темами Державного вищого навчального закладу “Українська академія банківської справи Національного банку України”, зокрема такими: “Сучасні технології фінансово-банківської діяльності в Україні” (номер державної реєстрації 0102U006965) та “Розвиток механізму функціонування банківської системи

України під впливом іноземного капіталу” (державний реєстраційний номер 0107U012112). У межах даних тем автором розроблено рекомендації щодо використання трансфертного ціноутворення для регулювання процентного ризику банку та запропонований методичний підхід до оцінки процентного ризику банку.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є удосконалення науково-методичного забезпечення управління процентним ризиком банку на основі розвитку системного підходу та розробка практичних рекомендацій щодо його оцінювання та регулювання.

Реалізація поставленої мети обумовила необхідність вирішення в роботі таких завдань:

- з’ясувати сутність поняття “процентний ризик банку” з урахуванням існуючих визначень поняття “ризик” в економічній літературі та особливостей прояву процентного ризику в банку;
- виділити та класифікувати фактори, що визначають рівень процентного ризику банку;
- визначити та доповнити класифікаційні ознаки для побудови типології процентного ризику банку;
- дослідити сукупність елементів процесу управління банківськими ризиками і розробити на основі цього систему управління процентним ризиком банку;
- дослідити та описати інструментарій аналізу процентного ризику банку;
- визначити методи та відповідний інструментарій регулювання процентного ризику банку та розробити на основі цього практичні рекомендації щодо його удосконалення;
- обґрунтувати доцільність та удосконалити процедуру використання методу трансфертного ціноутворення за узгодженими строками погашення для регулювання основних форм процентного ризику банку;
- дослідити можливості практичного застосування методу трансфертного ціноутворення за узгодженими строками погашення банками України та надати відповідні рекомендації.

Об’єктом дослідження є закономірності та принципи управління процентним ризиком банку в сучасних умовах розвитку банківської системи.

Предметом дослідження є інструментарій управління процентним ризиком банку.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність положень теорії ризиків, ризик-менеджменту та банківського менеджменту.

У процесі дослідження використовувалися такі загальнонаукові методи пізнання дійсності, як теоретичне узагальнення, порівняння та систематизація (при дослідженні сутності поняття “процентний ризик”, факторів, що обумовлюють процентний ризик банку, визначенні класифікаційних ознак процентного ризику банку); спостереження (під час дослідження чутливості банківської системи України до процентного ризику); порівняння (у процесі встановлення

спільних і відмінних рис методик аналізу процентного ризику банку, інструментів регулювання процентного ризику банку); системного аналізу (при визначенні елементів системи управління процентним ризиком банку); методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, метод групувань (для обґрунтування доцільності застосування методу трансфертного ціноутворення за узгодженими строками погашення з метою підвищення ефективності управління основними формами процентного ризику); методи кореляційно-регресійного аналізу (при вивченні практичних аспектів застосування банками України методу трансфертного ціноутворення за узгодженими строками погашення).

Інформаційною базою дослідження є чинні законодавчі та нормативні акти, що регулюють діяльність банків, офіційні матеріали Державного комітету статистики та Національного банку України, Асоціації українських банків, наукові праці вітчизняних і зарубіжних економістів, присвячені проблемам управління банківськими ризиками.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці та обґрунтуванні теоретичних положень і науково-методичних рекомендацій щодо розвитку системи управління процентним ризиком банку.

Наукову новизну дисертаційної роботи визначають такі положення:

вперше:

- розроблено теоретико-методичні положення комплексного управління процентним ризиком банку на основі моделі, яка передбачає послідовну реалізацію відповідних етапів (планування ризик-менеджменту, ідентифікація ризику, якісний і кількісний аналіз ризику, планування реагування на ризик, прийняття управлінського рішення, оцінка ефективності реалізованих заходів, моніторинг і контроль ризику) та дозволить ризик-менеджерам банку адекватно реагувати на зміни зовнішнього середовища шляхом ефективної взаємодії всіх інструментів управління процентним ризиком банку;
- розроблено науково-методичний підхід щодо регулювання процентного ризику на основі використання трансфертного ціноутворення за узгодженими строками погашення, що дозволяє управляти основними формами процентного ризику: переоцінки, зміни кривої дохідності, базисним і правом вибору (опціону);

удосконалено:

- класифікаційні ознаки та проведено класифікацію процентного ризику банку через виділення таких критеріїв: за формами, за можливими наслідками, за об'єктами, за рівнем ризику, за можливістю диверсифікації, за джерелами виникнення, за впливом на інші ризики банку;
- науково-методичний підхід щодо формування інформаційного забезпечення управління процентним ризиком банку шляхом визначення інформаційних джерел побудови кривих дохідності оптових і роздрібних фінансових ринків; часових інтервалів, на яких можуть бути побудовані криві дохідності; наявності взаємозв'язку між ставками оптових і роздрібних фінансових ринків;

набули подальшого розвитку:

- перелік і процедура оцінки факторів впливу на процентний ризик банку на основі розмежування: зовнішніх факторів на ризик-фактори прямого впливу та ризик-фактори опосередкованого впливу; внутрішніх факторів – на нейтивні фактори, що впливають винятково на процентний ризик, та інтегральні ризик-фактори, що впливають на ризики декількох видів;
- визначення сутності поняття “процентний ризик”, під яким пропонується розуміти потенційну загрозу фінансовому стану банку внаслідок несприятливих змін процентних ставок під впливом різноманітних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища (або, виходячи із засад VaR-методу, величину збитків при зміні процентних ставок), що виявляється у зміні чистого прибутку та/або власного капіталу банку;
- науково-теоретичні положення побудови системи управління процентним ризиком банку, яка являє собою поєднання організації управління, механізму управління та об’єкта управління. Механізм управління процентним ризиком запропоновано визначати як поєднання стратегії банку в частині управління процентним ризиком; критеріїв управління процентним ризиком банку; факторів процентного ризику, на які здійснюється управлінський вплив для забезпечення підтримання критеріїв управління на визначеному рівні та методів управління процентним ризиком банку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення, висновки, методичні та практичні рекомендації можуть бути використані: банками – при розробці та вдосконаленні системи управління процентним ризиком, Національним банком України – при вдосконаленні системи аналізу процентного ризику у виїзному та безвиїзному нагляді.

Практичне застосування дисертаційної роботи підтверджується відповідними актами та довідками про впровадження, а саме:

- методичних підходів до визначення процентного ризику та оцінки його вартісного вираження, а також запропоновані автором системи оцінки та стрес-тестування процентного ризику було покладено в основу аналізу процентного ризику в банку, формування політики управління активами та пасивами використано в діяльності Сумського регіонального управління роздрібного бізнесу ВАТ “Ерсте Банк” (довідка про впровадження від 17.03.2009 № 26.P1/200);
- методики стрес-тестування процентного ризику, що базується на концепції аналізу чутливості банківського портфеля активів і пасивів, включеної до системи дистанційного аналізу діяльності банків Національним банком України (довідка про впровадження від 27.02.2009 № 40-108/1295);
- методичних підходів до застосування методу трансфертного ціноутворення за узгодженими строками погашення для удосконалення управління процентним ризиком банку, що передбачають визначення інформаційної основи та часових інтервалів побудови кривих доходності, дослідження наявності та суттєвості взаємозв’язку між ставками оптових і роздрібних фінансових ринків використано в діяльності ВАТ “Акціонерний банк “Столичний” (довідка про впровадження від 16.03.2009 № 01-07/392).

Одержані автором результати наукового дослідження використовуються в навчальному процесі Державного вищого навчального закладу “Українська академія банківської справи Національного банку України” при викладанні таких навчальних дисциплін: “Фінансовий менеджмент у банку”, “Аналіз банківської діяльності”, “Управління банківськими ризиками” (акт впровадження від 26.12.2008).

Особистий внесок здобувача. Особистий внесок здобувача у роботах, виконаних у співавторстві, визначено у списку публікацій. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи дисертанта.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові положення і результати дослідження оприлюднені та доповідалися на науково-практичних конференціях, зокрема: VII Міжнародній науковій конференції студентів і молодих вчених “Економіка і маркетинг в XXI сторіччі” (м. Донецьк, 2006), VIII Міжнародній науково-практичній конференції “Теорія і практика сучасної економіки” (м. Черкаси, 2007), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України” (м. Суми, 2005-2008), Міжнародній науково-практичній конференції “Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика” (м. Суми, 2007, 2008), II Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасні проблеми інноваційного розвитку держави” (м. Дніпропетровськ, 2008).

Наукові публікації. Основні положення дисертації повністю висвітлено і викладено в 16 наукових працях загальним обсягом 5,04 друк. арк., з яких особисто автору належить 3,52 друк. арк., у тому числі: 12 наукових статей у наукових фахових виданнях, 4 тези доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації визначаються метою та завданнями дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 186 сторінок, у тому числі: на 28 сторінках розміщено 16 таблиць, 27 рисунків, 8 додатків і список використаних джерел із 145 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету і завдання, об’єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, а також наведено інформацію про їх апробацію.

У першому розділі “**Теоретичні основи управління процентним ризиком банку**” на базі вивчення, критичної оцінки та узагальнення наукового доробку вітчизняних і закордонних вчених, які досліджували управління процентним ризиком банку, опрацьовано такі теоретичні питання: сутність процентного ризику банку, його види та форми; фактори, що обумовлюють рівень процентного ризику; підходи щодо формування системи управління процентним ризиком банку.

Під процентним ризиком автором пропонується розуміти потенційну загрозу фінансовому стану банку внаслідок несприятливих змін процентних ставок під впливом різноманітних факторів внутрішнього та зовнішнього середовищ (або, виходячи із засад VaR-методу, величину збитків при зміні процентних ставок), що виявляється у зміні чистого прибутку та/або власного капіталу банку.

За результатами проведеного дослідження виявлено, що процентний ризик є:

- складним, оскільки він є сукупністю диверсифікованого ризику (переоцінки та зміни кривої дохідності) та недиверсифікованого ризику (базисного, права вибору та економічного);
- спекулятивним, оскільки вплив ризик-факторів на чистий прибуток і власний капітал банку може бути як позитивним, так і негативним;
- постійним, оскільки він пов'язаний з впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, що тією або іншою мірою впливають на діяльність банку протягом всього періоду його функціонування;
- майновим, оскільки спричиняє втрату чистого прибутку та/або власного капіталу банку;
- фінансовим, оскільки є наслідком банківської діяльності, що за своєю природою є фінансовою;
- ринковим, оскільки втрати за ним пов'язані зі змінами на фінансовому ринку, а його джерелом є макроекономічні показники фінансової системи – зміни рівня та часової структури процентних ставок.

У роботі зазначено, що складність поняття “процентний ризик” обумовлена значною кількістю факторів, що характеризують як особливості банківської діяльності, так і специфічні риси невизначеності, в умовах якої ця діяльність здійснюється. З метою ідентифікації факторів процентного ризику автором запропоновано здійснювати їх класифікацію за такими ознаками:

- зовнішні ризик-фактори прямого впливу – зміна ринкової процентної ставки, часової структури процентних ставок, структури попиту на банківські продукти;
- зовнішні ризик-фактори опосередкованого впливу – фактичний рівень цін і прогнозний рівень інфляції, національний дохід і його очікувані зміни, характер фіскальної, бюджетної та грошово-кредитної політики, фаза ділового циклу, динаміка грошової маси в обігу;
- внутрішні нейтивні фактори – стратегічна, тактична та торгова процентні позиції банку;
- внутрішні інтегральні фактори – стратегічний та операційно-технологічний ризику банку.

У результаті проведеного дослідження в роботі запропонована така класифікація процентного ризику банку (рис. 1).

Рис. 1. Уточнена класифікація процентного ризику банку

На основі аналізу процентного ризику банку (рис. 2) встановлено, що індекс процентного ризику, що дорівнює відношенню абсолютної величини кумулятивного ГЕПу до активів, чутливих до зміни процентної ставки, знаходиться в межах від 1,09 (для активів і пасивів зі строком погашення від 32 до 92 днів) до 23,06 % (для активів і пасивів зі строком погашення понад 5 років). При цьому значення індексу процентного ризику для активів і пасивів зі строком погашення до одного року становить 5,86 % (прийнятий у світовій практиці ліміт індексу процентного ризику становить 20-25 %).

Як свідчать наведені дані, банківська система зорієнтована на зменшення процентних ставок. В умовах підвищення процентних ставок це призведе до зниження прибутку. За групами банків найменший процентний ризик має III група банків. Індекс процентного ризику до року за цією групою банків становить 0,62 %. Найбільший процентний ризик до року мають банки I і IV груп – 10,11 та 9,23 % відповідно.

Рис. 2. Динаміка індексу процентного ризику банківської системи України в розрізі строків погашення, %

Виходячи з базових положень теорії менеджменту та системного аналізу система управління процентним ризиком являє собою поєднання організації управління ($ОРГ_Y$), механізму управління ($МЕХ_Y$) і об'єкта управління (O_Y).

$$C_Y = f(ОРГ_Y, МЕХ_Y, O_Y). \quad (1)$$

Механізм управління процентним ризиком визначається як:

$$МЕХ_Y = f(Стр_Y, K_Y, \Phi_Y, M_Y), \quad (2)$$

- де $Стр_Y$ – стратегія банку в частині управління процентним ризиком (залежно від схильності банку до ризику може бути агресивною та консервативною);
- K_Y – критерії управління процентним ризиком банку: прийнятний, допустимий і критичний рівні процентного ризику; мінімальний рівень чистої процентної маржі, чистої процентної позиції та прибутковості; оптимальне, допустиме та граничне співвідношення між рівнем процентного ризику банку та рівнем його капіталу;
- Φ_Y – фактори процентного ризику, на які здійснюється управлінський вплив для забезпечення підтримання критеріїв управління на визначеному рівні (керованими є внутрішні фактори процентного ризику банку);
- M_Y – методи управління процентним ризиком банку: аналіз, регулювання та контроль процентного ризику банку.

Організація управління процентним ризиком ($ОРГ_Y$) визначається як:

$$OPG_y = f(Cb_y, \Phi_y, P_y), \quad (3)$$

де Cb_y – суб'єкти управління процентним ризиком;
 Φ_y – функції управління процентним ризиком;
 P_y – принципи і методи управління процентним ризиком.

У другому розділі “**Розвиток механізму управління процентним ризиком банку**” розроблено інформаційно-логічну модель управління процентним ризиком банку та на її основі обґрунтовано напрямки вдосконалення інструментарію аналізу та регулювання процентного ризику банку.

У роботі визначено, що процес управління процентним ризиком послідовно проходить етапи планування ризик-менеджменту, ідентифікації ризику, аналізу ризику, планування реагування на ризик, прийняття управлінських рішень, оцінки ефективності реалізованих заходів, моніторингу та контролю ризику. На кожному з наведених етапів виконуються задачі та функції, що в сукупності формують модель управління процентним ризиком банку (рис. 3).

Планування ризик-менеджменту передбачає визначення стратегічних цілей і критеріїв управління процентним ризиком; суму, яку банк потенційно готовий витратити на подолання процентного ризику; фіксацію часового горизонту процесу управління процентним ризиком.

При ідентифікації процентного ризику формується система інформативних показників з внутрішніх і зовнішніх джерел, необхідних для здійснення аналізу та підготовки ефективних управлінських рішень; виявляються джерела та фактори процентного ризику.

Якісний/кількісний аналіз процентного ризику банку полягає у визначенні якісних/кількісних значень ймовірності його виникнення й масштабу наслідків і визначенні на основі цього величини процентного ризику.

Запропонований у дисертаційному дослідженні комплексний методичний підхід до аналізу процентного ризику узагальнює такі інструменти: GAP-аналіз, аналіз дюрації, коефіцієнтний аналіз, вартісну оцінку ризику (Value-at-Risk), стрес-тестування.

За результатами аналізу процентного ризику банку здійснюється його регулювання, що передбачає обґрунтування та реалізацію управлінських рішень, які забезпечують утримання процентного ризику на рівні встановлених критеріїв із забезпеченням взаємозв'язку з мінімальним рівнем необхідної прибутковості та обсягом власного капіталу банку.

У роботі визначено, що регулювання процентного ризику банку доцільно проводити шляхом регулювання за відхиленнями та регулювання за критичними параметрами. У першому випадку необхідним є використання інструментів регулювання, якщо встановлено відхилення рівня процентного ризику банку від норм, нормативів, лімітів. Відповідно до другого виду процес регулювання починається, коли досягається рівень певного параметра ризику, що визначений як критичний.

У роботі визначено, що інструментами регулювання процентного ризику банку є дисипація ризику (диверсифікація активів і пасивів, чутливих до процентного ризику; розподіл процентного ризику в часі; трансфертне ціноутворення); встановлення лімітів процентного ризику; резервування (самострахування); хеджування процентного ризику шляхом використання деривативів.

Рис. 3. Інформаційно-логічна модель управління процентним ризиком банку

Оцінка ефективності реалізованих заходів передбачає аналіз результатів обраної стратегії ризик-менеджменту і наслідків впливу на ризик, оцінку їх ефективності та формування висновку про необхідність коригуючих заходів.

У роботі наголошується, що координуючою системою забезпечення взаємозв'язку між формуванням інформаційної бази, ідентифікацією, аналізом, контролем і регулюванням процентного ризику банку є моніторинг, що передбачає визначення прогнозного значення процентного ризику через інформаційно-аналітичне забезпечення та прийняття адекватних управлінських рішень учасниками процесу ризик-менеджменту, спрямованих на узгодження дій і відносин між ними для досягнення відповідності рівня процентного ризику критеріям, встановленим стратегією банку.

У третьому розділі **“Науково-методичні підходи до регулювання процентного ризику на основі трансфертного ціноутворення”** досліджено механізм регулювання процентного ризику шляхом впровадження трансфертного ціноутворення та вивчено практичні аспекти застосування методу трансфертного ціноутворення за узгодженими строками погашення для удосконалення управління процентним ризиком банку.

На основі дослідження альтернативних методів розрахунку трансфертної ціни у межах ринкового та витратного підходів автором запропоновано їх класифікацію та визначено можливість використання для регулювання форм процентного ризику (табл. 1).

Встановлено, що найбільш ефективним при розрахунку внутрішніх цін за операціями банків вважається метод трансфертного ціноутворення за узгодженими строками погашення (*matched-maturity funds transfer pricing*).

За даним методом трансфертна ціна встановлюється за кожним рахунком, пов'язаним із рухом фінансових ресурсів у момент його відкриття, на основі еталонної кривої дохідності певного фінансового ринку відповідно до декількох характеристик. Основною характеристикою, на основі якої розраховується базова трансфертна ціна, є строк залучення (розміщення) ресурсів. Також враховуються додаткові характеристики (спред переоцінки, контрактний грошовий потік і вбудовані варіанти), що впливають на умови переоцінки фінансових інструментів і майбутні грошові потоки, які вони генерують та, як наслідок, можуть приводити до коригування базової трансфертної ціни за допомогою додавання (віднімання) певної відсоткової маржі.

На думку автора, визначені характеристики методу узгоджених строків погашення дозволяють врахувати основні форми процентного ризику. Зокрема, врахування строковості (терміну переоцінки) фінансових активів дозволяє мінімізувати такі форми процентного ризику, як ризик переоцінки та ризик зміни кривої дохідності; врахування “вбудованих варіантів” – ризик права вибору (опціону); врахування спреду переоцінки та контрактного грошового потоку – базисного ризику. Також використання даного методу дозволяє виокремити процентний ризик фінансових інструментів з інших видів ризику (насамперед кредитного) і передати даний ризик (за відповідну плату) центру фондування (казначейству).

Для визначення можливості практичного застосування методу трансфертного ціноутворення за узгодженими строками погашення з метою удосконалення управління процентним ризиком банку проведено дослідження можливості побудови кривих дохідності фінансових ринків і доцільності їх використання для визначення базових трансфертних цін за операціями вітчизняних банків. Дане дослідження включало три етапи: визначення можливості побудови кривих дохідності на основі публічної інформації; дослідження часових інтервалів, на яких можуть бути побудовані криві дохідності; кореляційний аналіз ставок оптових і роздрібних ринків.

Таблиця 1

Використання методів трансфертного ціноутворення для управління формами процентного ризику банку

Автор дійшов висновку, що на основі публічної інформації можуть бути побудовані криві дохідності національних оптових ринків (міжбанківський депозитний і кредитний) та роздрібних ринків (депозитний і кредитний), однак якість і практична цінність побудованих кривих дохідності може бути істотно покращена за умови підвищення прозорості інформаційної політики НБУ. Зокрема, Національному банку України доцільно зменшити часовий лаг оприлюднення інформації за процентними ставками у розрізі строків і підвищити деталізацію даної інформації. Потрібно підкреслити, що НБУ може вирішити зазначену проблему без змін діючої нормативної бази, оскільки форми статистичної звітності № 310-Д і № 350-Д, які слугують інформаційною основою для формування публічної інформації, подаються комерційними банками до НБУ щоденно та мають достатній рівень деталізації.

Встановлено, що крива дохідності за операціями на первинному та вторинному ринках боргових цінних паперів України не може бути побудована через нерегулярність і незначний обсяг операцій. Враховуючи загострення світової фінансової кризи в цілому та її наслідки для України, можна зробити припущення, що вітчизняний ринок державних цінних паперів у короткостроковій і середньостроковій перспективах не набуде необхідного рівня розвитку для використання його індикаторів як орієнтирів трансфертного ціноутворення.

У роботі досліджено часові інтервали, на яких можуть бути побудовані криві дохідності та інтервали, за якими можливий кореляційний аналіз ставок оптових і роздрібних ринків (табл. 2).

Таблиця 2

Часові інтервали побудови кривих дохідності оптових і роздрібних ринків¹

Зроблено висновок, що криві дохідності національних оптових ринків не можуть слугувати орієнтиром для розрахунку трансфертних цін за операціями на роздрібному ринку в умовах політичної та фінансової нестабільності. Дана теза сформульована за результатами дослідження тенденцій у 2004 році та у січні-жовтні 2008 року (рис. 4).

×

Рис. 4. Криві дохідності у національній валюті міжбанківського кредитного та роздрібно-депозитного ринків у січні-жовтні 2008 року

Таким чином, кореляційний аналіз взаємозв'язку між ставками оптових і роздрібно-фінансових ринків проводився за середньозваженими щомісячними процентними ставками у 2005-2007 роках. У табл. 3 наведено значення парних коефіцієнтів кореляції у розрізі окремих часових інтервалів.

Таблиця 3

Характеристика взаємозв'язку кривих дохідності міжбанківського кредитного та депозитного ринків за щомісячними ставками у 2005-2007 рр.

¹ Знак “+” вказує на наявність за даним часовим інтервалом публічної інформації для оцінки взаємозв'язку ставок роздрібно-депозитного та оптового ринків. Знак “+/-” вказує на можливість використання публічної інформації з певними застереженнями через часткову невідповідність часових інтервалів, за якими оприлюднюються ставки роздрібно-депозитного та оптового ринків.

За умови наявності зв'язку (коефіцієнт кореляції $> \pm 0,3$) також перевірялась його суттєвість на основі оцінки значущості F -критерію Фішера, а також визначалась щільність зв'язку із лагом 1 місяць за результативною ознакою (ставки роздрібних ринків). За результатами кореляційного аналізу у розрізі строків найбільш щільний зв'язок між ставками оптових і роздрібних ринків виявлено за операціями у національній валюті на інтервалі 1-3 місяці, а за операціями в іноземній валюті – на інтервалі до 1 місяця. Зазначені зв'язки істотно посилювались при використанні часового лагу 1 місяць за результативною ознакою, що пояснюється запізненням оприлюднення інформації щодо значень ставок.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне обґрунтування і запропоновано вирішення наукового завдання, що виявляється в удосконаленні управління процентним ризиком банку на основі розвитку системного підходу та розробці науково-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо удосконалення його оцінювання та регулювання. За результатами дослідження сформульовано такі висновки:

1. Дослідження впливу процентного ризику на діяльність банків України виявило, що управління ним має ключове значення для ефективної роботи банку, оскільки переважна частина активів і зобов'язань мають процентну природу і є чутливими до даного ризику.

2. На підставі аналізу і систематизації теоретичних основ ризик-менеджменту та банківського менеджменту визначено, що процентний ризик – це потенційна загроза фінансовому стану банку внаслідок несприятливих змін процентних ставок під впливом різноманітних факторів внутрішнього та зовнішнього середовищ (або, виходячи із засад VaR-методу, величину збитків при зміні процентних ставок), що виявляється у зміні чистого прибутку та/або власного капіталу банку.

3. Визначено, що складність управління процентним ризиком пов'язана зі значною кількістю факторів, які його обумовлюють. З метою комплексної ідентифікації факторів процентного ризику запропоновано виділяти зовнішні фактори, що складаються з факторів прямого та опосередкованого впливів, та внутрішні фактори, які містять нейтивні та інтегральні фактори.

4. Обґрунтовано типологію процентного ризику банку шляхом виділення таких його ознак: за формами, за ефектами від зміни процентної ставки, за джерелами виникнення, за можливістю диверсифікації, за впливом на інші ризики банку, за об'єктом, за рівнем.

5. Систему управління процентним ризиком запропоновано визначати як поєднання механізму управління, об'єкта управління та організації управління.

Основою системи управління процентним ризиком банку є механізм управління – поєднання стратегії банку в частині управління процентним ризиком; критеріїв управління процентним ризиком банку; факторів процентного

ризиком, на які здійснюється управлінський вплив для забезпечення підтримання критеріїв управління на визначеному рівні та методів управління процентним ризиком банку.

6. Розроблена інформаційно-логічна модель управління процентним ризиком банку формалізує відносини між суб'єктами управління процентним ризиком у процесі планування ризик-менеджменту, ідентифікації ризику, якісного та кількісного аналізів ризику, планування реагування на ризик, прийняття управлінських рішень, оцінки ефективності реалізованих заходів, моніторингу та контролю ризику, а також дозволяє ризик-менеджерам банку адекватно реагувати на зміни зовнішнього середовища.

7. Запропонований комплексний методичний підхід до аналізу процентного ризику дозволяє урахувати стратегічні цілі управління ним, відображені у встановлених критеріях, передбачає можливість вибору відповідного інструментарію залежно від цілей аналізу та наявного інформаційного забезпечення.

8. Визначено, що регулювання процентного ризику передбачає обґрунтування та реалізацію управлінських рішень, що забезпечують утримання процентного ризику на рівні встановлених критеріїв із забезпеченням взаємозв'язку з мінімальним рівнем необхідної прибутковості та обсягом власного капіталу банку.

Інструментами регулювання процентного ризику банку є дисипація ризику (диверсифікація активів і пасивів, чутливих до процентного ризику; розподіл процентного ризику в часі; трансфертне ціноутворення); встановлення лімітів процентного ризику; резервування (самострахування); хеджування процентного ризику шляхом використання деривативів.

Вибір інструментів регулювання процентного ризику визначається загальною стратегією банку щодо ризиків, що, у свою чергу, залежить від сумарного розміру потенційних збитків, з одного боку, і фінансових можливостей банку – з іншого.

9. Визначено, що метод трансфертного ціноутворення за узгодженими строками погашення дає можливість ефективно управляти всіма основними формами процентного ризику: переоцінки, зміни кривої дохідності, базисним і правом вибору (опціону).

10. Банки України мають обмежені можливості застосування методу трансфертного ціноутворення за узгодженими строками погашення в класичному вигляді: визначення базових трансфертних ставок на основі кривих дохідності оптових ринків. Основними факторами, які стримують комплексне впровадження рекомендованого методу у банках України, є: нерозвиненість ринку державних боргових цінних паперів, значний лаг оприлюднення та недостатня деталізація у розрізі строків інформації щодо дохідності інструментів національних фінансових ринків, відсутність або слабкість взаємозв'язку між процентними ставками окремих сегментів оптового та роздрібного національних фінансових ринків.

Рекомендований метод може застосовуватись за умови використання як ринкових орієнтирів не лише кривих дохідності оптових ринків, а й використання для визначення базових трансфертних цін кривих дохідності роздрібного

депозитного та кредитного ринків. Додаткове використання процентних ставок роздрібних ринків як ринкових індикаторів для трансфертних цін – єдина можливість для банків України підвищити ефективність управління процентним ризиком на основі застосування методу трансфертного ціноутворення за узгодженими строками погашення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Пожар О. М. Роль кредитної політики банків в умовах становлення та розвитку ринкових відносин / О. М. Пожар // Вісник Української академії банківської справи. – 2002. – № 2. – С.11–15 (0,43 друк. арк.).
2. Васильєва Т. А. Комплексная система риск-менеджмента инноваций / Т. А. Васильєва, А. М. Пожар, О. Н. Диденко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Українська академія банківської справи. – Суми : Мрія, УАБС, 2005. – Т. 12. – С. 178–181 (0,21 друк. арк.). *Особистий внесок: визначення сутності та складових комплексної системи ризик-менеджменту (0,07 друк. арк.).*
3. Пожар О. М. Розкриття інформації про банківські ризики у фінансовій звітності / О. М. Пожар, І. М. Бурденко // Вісник Національного банку України. – 2006. – № 7. – С. 52–55 (0,65 друк. арк.). *Особистий внесок: визначення особливостей класифікації банківських ризиків з урахуванням принципів і вимог положень Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (0,3 друк. арк.).*
4. Епифанов А. А. Изменения на финансовых рынках в связи с появлением информационных технологий и глобальной сетевой информационной инфраструктуры / А. А. Епифанов, А. М. Пожар // Вісник Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”. Тематичний випуск “Технічний прогрес та ефективність виробництва” : зб. наук. праць. – Х. : НТУ “ХПІ”. – 2006. – № 02(1). – С. 74–78 (0,33 друк. арк.). *Особистий внесок: визначення впливу інформаційного середовища на мінливість ринкових процентних ставок (0,16 друк. арк.).*
5. Пожар О. М. Сучасні інструменти і технології управління процентними ризиками іпотечного кредитування / О. М. Пожар, Г. І. Андрєєва // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 1. – С. 60–67 (0,64 друк. арк.). *Особистий внесок: визначення чутливості іпотечних кредитів до процентного ризику та обґрунтування доцільності використання деривативів для його регулювання (0,32 друк. арк.).*
6. Андрєєва Г. І. Організаційна структура системи управління ризиками в комерційному банку / Г. І. Андрєєва, О. М. Пожар // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Євроінтеграційний курс України: фінансовий вимір : збірник наукових праць : у 2-х ч. / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2006. – Вип. 3. – Ч. 2. – С. 106–112 (0,38 друк. арк.). *Особистий внесок: узагальнено теоретичні підходи до формування*

організаційного забезпечення управління процентним ризиком банку (0,19 друк. арк.).

7. Пожар О. М. Сутність процентного ризику та його наслідки для банку / О. М. Пожар // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Українська академія банківської справи Національного банку України. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – Вип. 22. – С. 320–324 (0,2 друк. арк.).
8. Пожар О. М. Інструментарій оцінки процентного ризику банку / О. М. Пожар // Вісник Української академії банківської справи. – 2008. – № 2. – С. 64–70 (0,48 друк. арк.).
9. Пожар О. М. Механізм моніторингу процентного ризику в системі управління ним / О. М. Пожар // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – Вип. 24. – С. 334–340 (0,27 друк. арк.).
10. Пожар О. М. Проблеми теорії та практики управління ризиками банку в аспекті глобальних трансформацій фінансових ринків / О. М. Пожар // Європейський вектор економічного розвитку : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : ДУЕП, 2008. – Вип. 1(4). – С. 90–96 (0,40 друк. арк.).
11. Пожар О. М. Інформаційне забезпечення управління процентним ризиком банку // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Черкаси : ЧДТУ, 2009. – Вип. 22. – С. 279–281 (0,24 друк. арк.). – Серія “Економічні науки”.
12. Савченко Т. Г. Застосування трансфертного ціноутворення за узгодженими строками для управління процентним ризиком банку / Т. Г. Савченко, О. М. Пожар // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 3. – С. 163–174 (0,75 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтування доцільності застосування методу трансфертного ціноутворення за узгодженими строками погашення для управління основними формами процентного ризику та дослідження напрямків практичного застосування банками України. даного методу (0,4 друк. арк.).*

Публікації в інших виданнях

13. Васильєва Т. А. Удосконалення інвестиційного ризик-менеджменту / Т. А. Васильєва, О. М. Пожар, О. С. Грищенко // Економіка і маркетинг в XXI сторіччі : матеріали VII Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених : в 2 частинах. – Донецьк : ДРУК-ІНФО, 2006. – Ч. 1. – С. 57–58 (0,03 друк. арк.). *Особистий внесок: визначення сутності поняття “ризик-менеджмент” для банківської діяльності (0,03 друк. арк.).*
14. Пожар О. М. Система управління процентним ризиком банку / О. М. Пожар // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : зб. тез доповідей за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 травня 2008 р.) / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія бан-

- ківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – С. 105–107 (0,08 друк. арк.).
15. Пожар О. М. Наслідки процентного ризику для банківської системи України / О. М. Пожар // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. тез доповідей XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (30–31 жовтня 2008 р.) : у 2 т. / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – Т. 2. – С. 139–140 (0,06 друк. арк.).
16. Пожар О. М. Проблеми управління ризиками банку на сучасному етапі розвитку / О. М. Пожар // Теорія і практика сучасної економіки : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (26–28 жовтня 2007 р.). – Черкаси : Черкаський державний технологічний університет, 2007. – С. 218–219 (0,06 друк. арк.)

АНОТАЦІЯ

Пожар О.М. Управління процентним ризиком банку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. – Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”, Суми, 2009.

У дисертаційній роботі узагальнено теоретичні основи та досліджено напрямки розвитку управління процентним ризиком банку.

Уточнено класифікацію видів процентного ризику, визначено складові системи управління процентним ризиком банку та досліджено взаємозв'язки між ними, запропоновано авторський підхід щодо формалізації оптимального процесу управління процентним ризиком банку на основі розробленої інформаційно-логічної моделі.

Визначено підходи до удосконалення методичного забезпечення оцінки та регулювання процентного ризику банку. Зокрема, обґрунтовано доцільність використання методу трансфертного ціноутворення за узгодженими строками погашення для удосконалення управління основними формами процентного ризику. Проведено дослідження практичних можливостей застосування методу трансфертного ціноутворення за узгодженими строками погашення банками України.

Ключові слова: процентний ризик банку, управління процентним ризиком, інструменти управління процентним ризиком.

АННОТАЦИЯ

Пожар О.М. Управление процентным риском банка. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – Деньги, финансы и кредит. – Государственное высшее учебное заведение “Украинская академия банковского дела Национального банка Украины”, Сумы, 2009.

В диссертационной работе обобщены теоретические основы, а также исследованы направления развития управления процентным риском банка.

В результате проведенного исследования определено, что процентный риск является сложным экономическим явлением, которое характеризуется рыночной природой, проявляется в финансовых отношениях, имеет спекулятивную составляющую, перманентно влияет на эффективность финансовых операций. Сложность управления процентным риском банка обусловлена значительным количеством факторов, которые на него влияют. С целью комплексной идентификации факторов процентного риска автором предложено выделять внешние факторы, которые состоят из факторов прямого и опосредствованного влияния; а также внутренние факторы, которые включают нейтивные и интегральные факторы. Также разработаны подходы к усовершенствованию классификации видов процентного риска банка.

Определены научно-методические подходы к формированию системы управления процентным риском банка, основными элементами которой являются механизм, объект и организационное обеспечение управления. В пределах диссертационного исследования более обстоятельно изучалась структура механизма и составляющие организационного обеспечения управления процентным риском банка.

Автором разработана информационно-логическая модель управления процентным риском банка, которая формализует отношения между субъектами управления процентным риском в процессе: планирования риск-менеджмента, идентификации риска, анализа риска, планирования реагирования на риск, принятия управленческих решений, оценки эффективности реализованных мероприятий мониторинга и контроля риска. На основе использования предложенной модели уточнена классификация методов регулирования процентного риска, а также обоснованы направления совершенствования инструментов анализа и регулирования процентного риска банка.

Обоснована целесообразность использования метода трансфертного ценообразования по согласованным срокам погашения для усовершенствования управления процентным риском. Определен порядок использования характеристик данного метода для регулирования соответствующих форм процентного риска.

Также проведено исследование практических аспектов внедрения метода трансфертного ценообразования по согласованным срокам погашения. По результатам исследования обосновано, что банки Украины имеют ограниченные возможности применения данного метода трансфертного ценообразования в классическом виде: определение базовых трансфертных ставок на основе кривых доходности оптовых рынков. Основными факторами, которые сдерживают комплексное внедрение рекомендуемого метода в банках Украины, являются: неразвитость рынка государственных долговых ценных бумаг, значительный лаг опубликования и недостаточная детализация в разрезе сроков информации относительно доходности инструментов национальных финансовых рынков,

отсутствие или слабость взаимосвязи между процентными ставками отдельных сегментов оптового и розничного национальных финансовых рынков.

Ключевые слова: процентный риск банка, управление процентным риском, инструменты управления процентным риском.

SUMMARY

Pozhar O.M. Management of bank interest rate risk. – Manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of candidate of economic sciences on a speciality 08.00.08 – Money, finances and credit. – State Higher Educational Establishment “Ukrainian academy of banking of the National bank of Ukraine”, Sumy, 2009.

In the dissertation the theoretical bases of management of interest rate risk are generalized, the approaches to improvement of system of management of interest rate risk in commercial banks are investigated.

Classification of types of interest rate risk is specified, components of system of management of interest rate risk are determined and intercommunications between them are investigated, author approach to formalization of optimum process of managing interest rate risk in commercial banks on the basis of the developed informacy-logichnoy model is offered.

The approaches concerning the improvement of the methodical bases of estimation and regulation of interest rate risk in commercial banks are defined. In particular, expedience of using method of matched-maturity funds transfer pricing for the improvement of management of basic forms of interest rate risk is proved. Practical possibilities of introduction of method of matched-maturity funds transfer pricing by the Ukrainian banks are researched.

Keywords: bank interest rate risk, management of interest rate risk, instruments of management of interest rate risk.

Відповідальний за випуск
доктор економічних наук, професор
Макаренко Михайло Ілліч

Підписано до друку 19.03.2009.
Формат 60x90/16. Обл.-вид. арк. 0,9.
Гарнітура Times. Тираж 100 пр.

Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи
Національного банку України”
Адреса: 40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК, № 3160 від 10.04.2008